

Skolehistorisk litteratur

Erik Rasmussen: Lighedsbegreber. Berlingske Leksikon Bibliotek nr. 157, 1981. 214 sider, 98 kr.

Den socialdemokratiske lighedskommission afgav i 1973 sin redegørelse »Kravet om lighed«, Socialforskningsinstituttet har udgivet flere publikationer om lighed i uddannelserne, adskillige indlæg er kommet fra udlandet, især fra Sverige – f.eks. *W. Sjöstrand* »Frihet och jämlikhet« 1970 og *Torsten Husén* »Jämlikhet genom utbildning« 1977 – og lighedsbegrebet spillede en stor rolle i såvel »Oprør fra midten«, 1978 og U 90 fra samme år. Behovet for begrebsmæssig afklaring har været stort – i en relativt kort form blev det imødekommet gennem indledningsartiklen i tidsskriftet »pædagogik«, 70ernes førende tidsskrift herhjemme inden for den teoretiske pædagogik – udg. af Gjellerup, red. af *K. D. Wagner*. Den nævnte artikel – i 1. årgang 1971 – var skrevet af *K. Grue-Sørensen* og havde overskriften »Orden i begreberne«, en dækkende overskrift for den klare, men kortfattede diagnosticering af lighedsproblematikken. Ti år efter er denne begrebsafklarende analyse fort-

sat af *Erik Rasmussen*, professor i statskundskab ved Aarhus Universitet, i bogen »Lighedsbegreber« (Berlingske Leksikon Bibliotek nr. 157, 1981. 214 sider, 98 kr.).

Det er en energisk og veloplagt bog, hvor sympati er forbundet med stringens. Det er næppe tilfældigt, at et bestemt citat fra planlæggeren *Erik Ib Schmidt* flere gange dukker op: »Så længe der tales om lighed i al himmelblå almindelighed, fører det efter min mening ingen steder hen. Jeg foretrækker at tale om *uligheder*. Ulighederne er det håndgribelige«. Ej heller *Erik Rasmussen* ynder uklare almindeligheder – han analyserer med metodisk sikkerhed, og han forsøger til slut i en mere personlig stil at gøre op, hvilke konklusioner der er logisk tvingende, hvilke der er empirisk overbevisende, og hvilke der er empirisk sandsynliggjorte.

En af analysens pointer er, at det i modsigelsesfri tale ikke lader sig gøre at operere med lighed som én konsistent værdipræmis. »Lighed er«, hedder det, »en samlebetegnelse på begreber, som er beslægtede med hinanden men samtidig i betydeligt om-

fang i modstrid med hinanden.«

Uden nærmere specificering får begrebet karakter af et slagord. Man må altså træffe et valg og begrunde det – f.eks. hvorfor man foretrækker at prioritere hensyn til sociale kategorier (køn, race, klasse o.a.) højere end hensyn til individer, eller omvendt. Man må vælge, om man vil stille medlemmer af en population lige på et givet tidspunkt eller inden for et tidsrum, må vælge kriterium for, hvad ligestilling vil sige. Et analyseskema opstilles som hjælp til afklaring af begreberne.

Forudsætningen for drøftelsen er selvsagt konstatering af forskelle mellem mennesker – genetiske og sociale. Ulighed i indflydelse er en følge heraf – den kan formindskes, men næppe fjernes.

I et særligt kapitel gennemgår forfatteren lighedsbegreber i klassisk teori fra Aristoteles til Karl Marx og Lenin. Kyndigt redegøres der her for klassikernes »virkelighedsbillede« – et centralt begreb i hele bogen; hos dem alle indgår i dette billede, at menneskene er forskelligt udrustet fra naturens side, men også at lighed i visse henseender er noget, der kan opnås på trods af samtidige forskelligheder i andre henseender. Påstanden om at mennesker trods forskelle allige-

vel er lige i en eller anden overordnet forstand findes i både stoicisme og kristendom. Kapitlet har bl.a. den funktion, at klassikernes problemstilling belyser den nutidige debat.

Sidstnævnte er hovedsagen i kapitlet »Lighedsbegreber i moderne teori«. Her finder man analyser af bl.a. lige og almindelig valgret, lighed som lige muligheder og som lige fordeling af goder. Et særligt afsnit er viet til psykologiske faktorer bag lighedskravet, herunder misundelse, skyldfølelse og de højtuddannedes evt. mereværdsfølelse. Selvagtelse er her et centralt begreb. Afsnittet om dansk lighedsdebat i 1970'erne analyserer Kravet om lighed, Oprør fra Midten og U 90. – »De blander jordnært grålys ind i det skarpe skær fra de teoretiske vidder«. Trods indbyrdes forskelle er alle tre indlæg »tydelige vidnesbyrd om radikale lighedspræmissers kraftigt tiltagende dominans i også det moderne Danmark«. (s. 157).

I kapitlet »Lighedsbegreber i dansk skolepolitik« samles opmærksomheden om de fire store skolereformer i 1903, 1937, 1958 og 1975. I den skolepolitiske holdning, ikke mindst inden for Socialdemokratiet, er der sket et skred – overvejende interesse for

lighed forstået som lige adgang er afløst af en interesse for lighed forstået som tilnærmelsesvis resultatlighed eller ligelig fordeling af goder.

Videnskabeligt set er det irrelevant, om en undersøgelse klinger ud i dur eller mol. Deri har forfatteren jo ret, thi hans formål var alene en forbedret erkendelse gennem større klarhed og øget bevidsthed. Bogen klinger dystert ud. I en reference til Lise Tøgeby, der i sin nye undersøgelse, *Færdig med skolen* – og hvad så? bl.a. skriver: »Bagsiden af den øgede mængde uddannelse til nogle er blevet en øget ulighed mellem alle« – med sociale tabere på flere niveauer. Virkelighedsfeltet tages alvorligt – det er tegnet stringent i denne undersøgelse af lighedsbegreber.

Det turde være indlysende, at bogen og dens problematik ikke er uden relevans for folkeskolen. Formentlig vil den blive indgående drøftet på landets seminarier, bl.a. for at vinde større klarhed over spørgsmålene, *hvorfor* lighedsproblematikken er blevet radikaliseret, og *hvordan* en tidsvarende skole kan udformes.

Flere steder i bogen omtaler Erik Rasmussen det genbestemte pyramidale meritokrati. Side 105 hedder det således: »En vigtig indvending bliver derfor at

menneskers »talenter og dyder« er så forskelligartede og moderne samfund så komplekse og byder på så mange forskelligartede udfoldelsesmuligheder at den enkelte med sindsro kan konstatere sit mindreværd i en lang række henseender, fordi det modsvares af mere værd i en eller nogle henseender«. Havde Niels Bohr og Stauning grund til at føle sig mere- eller mindreværdige i forhold til hinanden?

Indvendingens svaghed er, siger E. R., at »den let trøster for hurtigt«. For variationen forhindrer jo ikke, at de medfødte talenter inden for hvert felt vil resultere i præstationer af forskellig kvalitet, og lige så lidt, at måske mange individer kan være så beskedent udrustet, at deres præstationer på et hvilket som helst felt vil være af beskedent kvalitet.

Heri har Erik Rasmussen utvivlsomt ret – der er nogle, der fra naturens side er så veludrustede, at de vil kunne udkonkurere andre, effektivt, snarrådigt, kvalitativt, ikke sjældent – som vist af Henning Meyer – samtidig på såvel teoretiske som praktiske felter. Når det gælder »forskelligartede udfoldelsesmuligheder«, råder der armod i det moderne samfund, specielt for børn: udfordringerne er ind-

skrænket i takt med den almindelige mekanisering og standardisering. Som modvægt mod nederlag i skolen kunne nogle elever forhen finde compensation udenfor - det kan de i mindre grad i dag. Derfor er det vigtigere end nogensinde, at de ikke mister livsmodet i skolen. Den kulturelle fattigdom i arbejds- og familielivet nødvendiggør en skole, der er rig på udfordringer.

Hvad skal skolen da stille op for at give ligeværdigheden og selvagtelsen gode vilkår? Det spørgsmål besvarer ERs bog ikke, og det er heller ikke dens opgave, men den giver unægtelig anledning til at overveje et svar. I et historisk perspektiv kunne man pege på, at skolen op gennem vort århundrede har udvidet sit dygtighedsbegreb, herunder sit tilbud af fag, i takt med det faldende antal udfordringer uden for skolen. Iagttagelsesundervisning, sløjd, håndgerning, skolehaver og lejrskoler har i evnepsykologi og samfundsforandring hentet en del, dog kun en del, af deres begrundelser. Tanken var, at skolen skulle indføre eleverne i livets mangfoldighed, men realiseringen løb ind i to problemer. Dels at skolen - ikke ulig den gamle latinske - blev splittet op i flere usammenhængende fag og discipliner, altså

problemet »at nå for lidt, fordi man ville for meget«. Dels at tanken i lang tid ikke øvede megen indflydelse på de gamle fag, de mere teoretiske, der bevarede deres højere prestige.

Det har ingenlunde været Erik Rasmussens opgave at stille forslag om en ny og tidssvarende skole. Men bogen tilskynder til en drøftelse om planlægningen af en skole, hvor virkelighedsbilledet er nøgternt og selvagtelsen central.

Vagn Skovgaard-Petersen

Egil Frøyland: Ungdomutdanningens forhold til arbejdslivet, 16-19 åringenes uddanningsituation i Norden IV, Nordiska ministerrådet, Sekretariatet för nordiskt kulturellt samarbete. NU 1980:8. Stockholm 1980. 180 s. Kr. 34.25 (Direktoratet for Statens indkøb).

Som det fremgår, er rapporten et led i en serie af rapporter fra Nordisk Ministerråd. Der udgives et meget stort antal af disse nordiske udredninger, og en del af dem omhandler emner vedrørende skole og skolehistorie, De er vistnok alt for lidt påagtede. Den her foreliggende rapport behandler et meget aktuelt emne på skolehistorisk baggrund. Den er skrevet af højskolelektor Egil

Frøyland, Pedagogisk seminar for yrkeslærere, Oslo, men han har haft en referencegruppe, udpeget af Nordisk Ministerråd, og der har været afholdt konferencer om emnet.

Resultatet er blevet en særdeles interessant og meget påkrævet udredning af et emne, der ikke findes ret megen samlende litteratur om.

Bogen indledes med et historisk afsnit, der omhandler den skole- og samfundspolitiske baggrund. Det er som resten af bogen ret stærkt personligt præget af forfatteren, og det er måske ikke mindst derfor, at det ligesom de øvrige afsnit er spændende læsning. Afsnittet omhandler norske forhold, men det gør ingen større forskel for danske læsere. Forfatteren påviser her som i de øvrige afsnit naturligt nok i højere grad problemerne, end han anviser løsninger på dem. Bogen er blevet mere historisk, end det først var tænkt, men forfatteren har uden tvivl ret i, at »samtidens omstillinger blir mer begripelige når de stilles under »evighetens synsvinkel« – og det gir større trygghet og mot til å velge framtid« (s. 10).

Derefter følger afsnit om problemet på den »internasjonale arena« og om »planlegging og utredningsarbeid i Norden«. Glim-

tene fra verden udenfor Norden er små, men væsentlige. Redegørelsen om den nordiske litteratur bør påkalde sig stor interesse her i landet. Her i Danmark har vi U 90, men de andre nordiske lande står ikke tilbage. Det kunne nok virke befrugtende på den danske debat, hvis flere satte sig ind i de tanker, der gøres i de andre nordiske lande. Blot et enkelt citat fra en norsk rapport antyder problemets aktualitet og betydning: »Ungdom skal trekkes inn i arbeidsmiljø og andre miljø med de samme rettigheter og plikter som andre voksne. Det er bare ved å bli oppfattet som voksen og behandlet som voksen, at man utvikler seg som voksen.« (s. 86).

Vi er historisk set kommet længere og længere væk fra en situation, hvor dette var virkelighed. Børns opvækstvilkår er under industrialiseringen ændret radikalt i modsat retning, og problemet er blevet udstrakt til også at omfatte ungdomsårgangene. Børn bliver naturligvis ikke voksne ved pludselig at blive behandlet som voksne. Derfor læses denne rapport også med ligeså stort udbytte af den, der interesserer sig mest for grundskolens årgange, som af den, der har ungdomsuddannelse som område.

I et kapitel om samarbejdet skole – arbejdsliv set fra en pæ-

dagogisk synsvinkel redegøres for det pædagogiske problem. Det siges, at »skolen kan nesten defineres som et sted hvor ordene med tilhørende begreper erstatter virkeligheden. Begrepene er abstrahert virkelighed som formidler andres kunnskaper eller »vikarierende erfaringer«. – Ut fra slike mer filosofiske betraktninger blir det god grunn til å undres over om vort begrepskart som setter skille mellom et sted å lære og et sted å arbeide, er villedende ut fra en pedagogisk synsvinkel. Skillet er åpenbart meget funksjonelt i forvaltningsmessige sammenhenger.« (s. 100) Det siges endvidere, at der i dag er et stort misforhold mellem viljen til at styrke samarbeidet mellem skole og arbeidsliv og indsigten i, hvordan dette kan gøres.

Næste kapitel redegør imidlertid for en række nordiske projekter, hvor man forsøger at gøre noget ved det. Her omtales bl.a. forsøgsgymnasier, EFG og Tvindskolerne. Også børns fritidsarbejde behandles kortfattet i denne sammenhæng.

Til sidst lægges der meget kort op til fremtidig forskning og udviklingsarbejde, og allersidste kapitel er en sammenfatning.

Som det forhåbentlig fremgår, imponerer bogen faktisk ved så

forholdsvis kortfattet at behandle det store og vanskelige emne så bredt og alligevel temmelig grundigt. Bogen kan blive en indgang til videre studier af emnet, fordi den bygger på et stort kendskab til den foreliggende litteratur og de forsøg, der foregår. Dens anvendelighed i den retning kunne være blevet større, hvis den havde været bedre forsynet med noter, registre og en mere fuldstændig og evt. inddelt litteraturliste. F.eks. refereres et hæfte fra det norske »Ungdomsvalg« kortfattet (s. 86 f), og det ser ud til at være meget væsentligt i sammenhængen, men der oplyses ikke i teksten nøjagtig titel og udgiver, og det kan ikke findes i litteraturlisten.

Det grundige arbejde havde fortjent, at bogen var blevet forsynet med et bedre hjælpeapparat, men bogen er så væsentlig, at denne mangel ikke bør afskrække nogen. I øvrigt er litteraturlisten trods dette både omfattende og særdeles værdifuld.

Lejf Degnbol.

*Barnets kulturhistorie i Norden.
En kommenteret litteraturfor-
tegnelse, udsendt af NEFA-
Norden, under redaktion af Bir-*

git Hansen, Erik Kaas Nielsen, Jens Sigsgaard og Hjejil Steenstrup, 1980, 208 s. pris 105 kr., for studerende 80 kr.

Barndommens historie er godt stof i disse år. I den omfattende kritik af vor kulturs frembringelser vender vi os måske til børnene for at undersøge, om ikke den forbedrede ernæring, sanktionsformernes mildnelse, børnearbejdets afskaffelse og det store udbud af institutioner, legetøj og børnebøger da ikke er kommet dem til gode.

Barndommens historie skrives i mange europæiske lande og fra mange synsvinkler. Et hjælpemiddel (i Norden) er den kommenterede litteraturfortegnelse over barnets kulturhistorie, som NEFA-Norden har udsendt. NEFA er en forkortelse for Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbejdsgruppe, og bogen er således etnologernes bud på, hvad betegnelsen barnets kulturhistorie indeholder. De nordiske etnologer, der har udarbejdet fortegnelsen, er i store træk enige herom, det er den uofficielt overleverede kulturhistorie blandt børn, og redaktørerne fra de forskellige lande sammenfatter dette til traditioner blandt børn – først og fremmest lege og mundtlige overleveringer.

Denne definition forekommer

snæver og for snæver for alle os, der vil beskæftige os med barndommens kulturhistorie ud fra andre faglige synsvinkler. Litteraturfortegnelsen får derved begrænset værdi.

De nordiske etnologer, der har udarbejdet fortegnelsen er imidlertid ikke enige om, hvad indholdet i de mundtlige traditioner og lege er, eller inden for hvilket materiale viden herom skal fremskaffes. Svenskerne mener fx., at legen også indbefatter aktiviteter i idrætsforeninger o.l., medens danskerne nærmest tager afstand fra aktiviteter som sport, hobbies, rock eller andet, der har tilknytning til mediekulturen. Og medens nordmændene udelader den børnekultur, der har tilknytning til den officielle børneopdragelse og til institutioner som skoler og foreninger, har danskerne et afsnit, der hedder opvækst, herunder bl.a. opdragelse, klædedragt, føde, redskaber, skoler, daginstitutioner, sygdomme, folkemedicin, s. 36-40.

Denne uafklarethed mht., hvad indholdet i traditioner blandt børn er, og inden for hvilke områder stoffet skal indsamles, medfører, at de forskellige nordiske afsnit er uensartede. Denne uensartethed forstærkes af, at der for nogle af landenes vedkommende redegøres kort for

forskningstraditionen, ja i det norske afsnit inddrages også litteratur vedr. denne forsknings metodiske og teoretiske problemer.

Denne uensartethed er efter min opfattelse en svaghed ved publikationen. Den giver ikke en oversigt over litteratur om børns traditioner, men måske et lidt tilfældigt indblik i denne.

Det næste problem er så, om den litteratur, der er indsamlet inden for disse afgrænsninger, er den relevante. Desværre er jeg ikke kompetent til at kunne afgøre, om dette er tilfældet for de øvrige nordiske landes vedkommende, men jeg vil komme med nogle bemærkninger vedrørende det danske stof.

Stoffet er opdelt dels tematisk, dels historisk. Og bredden er stor, meget stof er blevet gjort tilgængeligt, som det tidligere var vanskeligt at finde frem til.

Desværre er der nogle oplagte huller. Hvor er Kontekst nr. 41 og Hug nr. 30. I kapitlet børnearbejde mangler fx. Skolesøgende Børns erhvervsmæssige arbejde fra 1910 og Skoleelevers erhvervsarbejde fra 1979. Og artiklerne fra Lyngby-bogen i 1956 om fabrikkerne ved Brede er ikke medtaget til trods for, at denne årbog i følge registret er gennemgået.

Desuden finder jeg det omtalte kapitel »Opvækst« herunder bl.a. opdragelse osv. alt for omfattende og samtidig fyldt med huller, fx. er Emma Gads bog Takt og Tone fra 1919 medtaget p.g.a. dens anvisning om børneopdragelse, men ikke den noget yngre Vore Børn fra 1931 eller andre håndbøger om børneopdragelse.

I denne sammenhæng er rubrikken skolen særlig væsentlig. Og her har stoffet efter min opfattelse fået en nærmest tilfældig behandling. I følge den fælles indledning er skole-, institutions- og organisationshistorie ikke af primær interesse, s. 9, men hvorfor er Skoler og skolegang i Århus 1930-70, Århus 1978 medtaget, men ikke mange, mange andre? Mest oplagt vil det være at pege på Gunhild Nissens Bønder, skole og demokrati fra 1973, eller mange af artiklerne fra Årbog for dansk skolehistorie. Her vil det være helt oplagt at pege på Sigurd Jensens artikel Københavnske pensionister fortæller skolehistorie, fra årbogen 1973.

Litteraturfortegnelsens behandling af stoffet vedrørende skolen kunne således være bedre. Redaktørerne har ikke formuleret præcist, hvad der skulle medtages, og det opsøgende arbejde har været utilstrækkeligt.

Og sammenfattende må vi om nærværende litteraturfortegnelse sige, at vi har fået et brugbart hjælpemiddel - der kunne have været bedre. Ellen Nørgaard

Religion på Universitetet, red. af Erik Nørr og Hans Jørgen Lundager Jensen. Udg. af Institut for Kristendomskundskab ved Århus Universitet. Aros 1981. 215 s. 61 kr.

Man skal være glad for jubilæer. De giver anledning til historiske tilbageblik, til besindelse på nutidig status, og til at åndens øje skuer ind i den dunkle fremtid. Da Institut for Kristendomskundskab ved Århus Universitet i november 1981 fejrede 10 års jubilæum, udsendtes ovennævnte festskrift, hvori man på given foranledning netop ser tilbage, besinder sig og skuer fremad.

I bogens første hovedafsnit er samlet fire bidrag, der på grundlag af trykt og utrykt materiale omhyggeligt beskriver fagets københavnske forhistorie. Redegørelsen omfatter perioden fra 1912, hvor faget oprettedes som bifag, frem til 1934, hvor hovedfaget oprettedes. Den første cand. mag. i faget blev den senere højskoleforstander Hans Lund. - Fra denne første fase bemærker man sig iøvrigt Vil-

helm Grønbechs bestræbelser for at styrke faget og give det »en strængt gennemført historisk karakter«. I de vanskelige forhandlinger med det teologiske fakultet støttedes Grønbech af sin ven og kollega i det filosofiske fakultet, professoren i semitisk filologi Johannes Pedersen.

Andet hovedafsnit belyser udviklingen efter at faget i 1948 var blevet etableret ved Århus Universitets humanistiske fakultet. Her fik den første bifagskandidat eksamen i 1956 og den første hovedfagskandidat i 1958. Det var imidlertid først så sent som i 1971, at faget fik sit eget selvstændige institut. Til belysning af denne udvikling bringes først tre meget levende erindringskitser skrevet af folk, der studerede henholdsvis i 50'erne, 60'erne og 70'erne. Derpå bringes en grundig redegørelse for den nye eksamensordning af 1980, hvor faget skiftede navn til Religion, samtidig med at man på visse punkter ændrede indhold og metoder. Fem korte bidrag belyser derefter fagets nuværende forskningssituation, og tre bidrag behandler undervisningens forhold til gymnasie- og HF-lærernes ønsker og behov. Afsluttende bringes en udførlig statistisk redegørelse for tilvækst og afgang samt prognoser for be-

skæftigelsen af kandidater. Henning Lehmann, der iøvrigt behandler de tørre tal med megen humor, gør opmærksom på nogle væsentlige metodiske problemer forbundet med undersøgelser af denne art. Bl.a. påpeges, at næsten al statistik vedrørende humanistiske kandidater er opbygget på en tælling efter hovedfag. Deraf følger, at det er såre vanskeligt at få nøjagtige tal frem vedrørende et fag som kristendomskundskab, der i udpræget grad har »bifagsstatus«. Bogen afsluttes med en bibliografi over specialer og med et personregister.

Sammenfattende kan bogen karakteriseres som et særdeles læseværdigt festskrift. Af kritiske bemærkninger, der hører til i småtingsafdelingen, skal anføres, at undervisningsinspektør A.C. Højberg-Christensen en halv snes gange staves forkert: »Højbjerg« og uden bindestreg. – Endvidere noteres, at sprogbru- gen undertiden er præget af en intern jargon, der er vanskelig at gennemskue for udenforstående. Hvad forstås f.eks. ved »KK-cremerne« (s. 110)? – I anden sammenhæng gøres forsøg på at forklare, hvad der ligger i en række nyopdukkede disciplin- og kate- goribetegnelser, f.eks. religiologi, semiologi, subjektal praksis,

religionssemiotik m.m. Forklaringen er for kortfattet til, at man virkelig begriber, hvad det drejer sig om.

Nok så væsentlig en anke er, at der kan konstateres et vist misforhold mellem den meget grundige redegørelse for fagets københavnske forhistorie og den derpå følgende beskrivelse af dets historie i Århus. Fra de nævnte erindringer springer man alt for hurtigt frem til den nye situation omkring 1980. En skelsættende begivenhed var dog – jf. jubilæumsanledningen! – instituttets oprettelse i 1971. Man savner her en redegørelse for, hvorledes dette gik til. F.eks. kunne man have ønsket en forklaring på, hvorfor man den gang besluttede at placere instituttet under det teologiske fakultet. Denne placering er interessant, dels fordi den afveg fra den københavnske ordning og fra den oprindelige Århus-ordning; dels danner den baggrund for at forstå, at faget har visse identitetsproblemer, hvilket i flere sammenhænge skinner tydeligt igennem.

Hvorom alting er, så giver bogen et godt indtryk af et levende institut-miljø, hvor der er sket og stadig sker en spændende udvikling.

K. E. Bugge

Det danske Selskab: Schools and Education in Denmark. Third revised edition. 1982. 178 s. kr. 68,30.

Det er nok umuligt at nå frem til en helt tilfredsstillende afgrænsning af, hvad man skal tage med, og hvad der skal udelades, når man vil informere udlændet om skoler og uddannelser i Danmark. Det Danske Selskab har nu givet sit bud ved i 1982 at udsende tredje udgave af sin lille håndbog. Anden udgave er fra 1972. Som bogen var struktureret, måtte den nye folkeskolelov i 1975 naturligvis forstærke kravet om en revision.

Det fremgår af tredje udgave, at *Kamma Struwe* har givet en hånd med i redaktionen. Der er tale om en nænsom modernisering. To nye afsnit er kommet til. Erhvervsskolerne har fået deres eget kapitel, skrevet af *Werner Rasmussen*. Man får dog indtryk af, at redaktionen selv er kommet lidt i tvivl om værdien af denne nydannelse. Medens det gode gamle gymnasium fylder 50 sider, er der faktisk kun blevet 10 til erhvervsskolerne. Det er en proportionering, der kun kan forsvares som et første skridt.

Den anden nydannelse er et afsluttende kapitel af *Lisbet Skov Larsen* om skoledebatten i

Danmark. Det samler sig om U 90-projektet og den derhenhørende folkelige debat. Emnet er indlysende rigtigt i en bog af denne karakter.

Grænsen for de uddannelser, bogen vil medtage, sættes i øvrigt ved 19-års alderen. Videregående uddannelser og voksenundervisning forbigås stort set i tavshed. Stort set. Lærerseminarierne og lærerhøjskolen får nemlig en relativt bred omtale. Hvordan gymnasie- og erhvervsskolelærere uddannes, nævnes derimod kun i en hastig forbifart. Og fritidsundervisningen for voksne får nogle få linier under den interessante overskrift, at det drejer sig om fritidsaktiviteter »associated with the Folkeskole«. Det er stærkt sagt. I samme forbindelse kan man notere, at den kommunale ungdomsskole og de frie efterskoler ganske vist strejfs i teksten, men at der ikke gøres noget forsøg på at præsentere disse skoleformer som spændende udtryk for dansk skolepolitisk praksis.

Hermed når man frem til en betragtning, der gælder bogen som helhed. Den ligner i mangt og meget en officiel undervisningsministeriel publikation, solid og troværdig, som sådanne bør være. Bortset fra små historiske indledninger, hvor det nit-

tende århundredes herligheder får deres fortjente ros, og bortset fra Lisbet Skov Larsens afsluttende kapitel, går fremstillingen overvejende på de formelle forhold: organisationsstruktur, love og bestemmelser, læseplaner for de enkelte fag. Naturligvis er redegørelser for sådanne emner vigtige for visse udenlandske læsere, men man spørger sig selv, om de ikke lige så let kunne rekvireres direkte fra undervisningsministeriets internationale kontor. Her er man jo udmærket leveringsdygtig.

Til gengæld kunne Det danske Selskabs bog måske i højere grad påtage sig at skildre, hvad der faktisk sker i dansk skole og undervisning, hvordan lærerne og eleverne har det, hvilke udviklingstendenser – måske modstridende – der kendetegner firsernes begyndelse, hvilken profil dansk uddannelse viser på en europæisk baggrund. Selskabets særlige »Information Handbook« om folkehøjskolerne viser, at sådanne overvejelser ikke er udgiverne fremmede. I fjerde udgave af »Schools and Education« burde de få lov at slå stærkere igenem.

H. Engberg-Pedersen

Thorstein Balle: Efterskolen – mellem dannelse og kvalificering. En undersøgelse af efterskolens udvikling fra 1942 til 1967. Udg. af Foreningen af frie Ungdoms- og Efterskoler. 1981. 199 s. 125,00 kr.

Med denne bog åbenbarer en ret ukendt skolereforms historie sig for første gang. Allerede i 1947 bemærkede daværende statskonsulent Johs. Novrup, at efterskolen udviklede sig »tyst«, men det forhold har i løbet af de seneste år ændret sig fundamentalt. I dag er efterskolen så udbredt, at den er blevet en reel valgmulighed for de 14-18 årige, og de 159 efterskoler fylder godt i skolebilledet.

Den første undersøgelse af efterskolens historie dækker kun 25 år, men forfatteren, seminarieadjunkt Thorstein Balle, der er tidligere efterskolelærer, trækker mange tråde både fra forrige århundrede og til efterskolen i dag, så hans bog kan læses som en fuldstændig vurdering af skoleformens udvikling. Yderårene 1942 og 1967 er valgt, fordi lovene fra disse år efter forfatterens mening markerer stedfundne forandringer i skoleformen.

Thorstein Balles tese er, at efterskolen i løbet af de 25 år ændrede sig fra at være en selvstændig højskolepræget skoleform

med et almentdannende sigte til at blive et grundkvalificerende kostskolealternativ til folkeskolen. »Almendannende« undervisning definerer forfatteren som en undervisning, der tilstræber at give eleverne indsigt i »de livsværdier, der ligger til grund for deres egne og andres handlinger – og som giver eleverne mod til at handle ud fra disse værdier«. Grundkvalificerende er den »kundskabs- og færdighedsundervisning, det er nødvendigt at videregive til den opvoksende slægt som et minimumskrav for alle, for at den aktuelle samfundsstruktur kan opretholdes og videreudvikles«.

De to begreber er centrale for undersøgelsen og for så vidt for studiet af de frie skoler. Det sidste begreb er umiddelbart forståeligt, og forfatterens fremhævelse af, at den grundkvalificerende undervisning er en forudsætning for det *bestående* samfund, er en vigtig præcisering. »Almentdannende« er derimod mindre heldigt. Dels kendes det, som forfatteren bemærker s. 19, også i en anden betydning, og dels savner jeg i definitionen en fremhævelse af hjemmene som grundlag for denne undervisning. Den nævnte undervisning bygger, hvis jeg forstår forfatteren ret, på »livsværdier« i nogle mil-

jøer, der karakteriserede sig selv som »folkelige«. Disse miljøer benyttede skolen i reproduktionen af deres selvforståelse, og det var dette forhold, der gav undervisningen noget ikke-grundkvalificerende, der var af alternativ karakter.

Bogen er tematisk opdelt og gennemgår bl.a. ændringer i lovgrundlaget, læreres og elevers forhold, skolernes organisering og undervisningens udvikling gennem 25 år. Centralt står Thorstein Balles nøgterne redegørelse for den ophedede debat, der gik forud for indførelsen af de statskontrollerede prøver i 1967. I løbet af få år blev skolerne splittet mellem, hvad der blev karakteriseret som »oplevelses-skolelinien« og »kundskabsskolelinien«. Den første tegnedes af Tage Dybkjær, Egaa, hvis stædige kamp for at fastholde et »høj-skolepræg« i efterskolen beskrives nøje. Thorstein Balle er flere steder inde på den betydning, som enkeltpersoner må tillægges, og Tage Dybkjærs personlige indflydelse er så veldokumenteret, at den kan bruges som eksempel på et generelt træk i de folkelige bevægelser historie. Den anden, sejrende fløj, der måske af kildemæssige grunde er skildret mindre indgående, bestod først af indremissionske,

men senere også af grundtvigske skolemænd.

Forfatteren er cand. pæd. pæd. og det er forståeligt, hvis hans fremstilling og hans vurderinger bærer præg deraf. Derfor har det undret mig, at han lægger stor vægt på en detaljeret gennemgang af love, bekendtgørelser og administrative og overenskomstmæssige forhold, mens ændringer på det undervisningsmæssige område og hele den ideologiske/pædagogiske debat kun refereres. Forfatteren skulle jo netop have særlige forudsætninger for at analysere disse forhold, der ganske vist rummer nogle kildemæssige problemer. Thorstein Balle argumenterer meget overbevisende for, at efterskolen ændrer sig i den nævnte retning, men uden en detailundersøgelse af skolernes undervisning kan vi ikke fæste fuldstændig lid til hans fremstilling. Man kan jo nemt forestille sig, at skolerne i krigsårene ønskede at blive opfattet som »almendannende«, når de ytrede sig offentligt, mens deres undervisning var »grundkvalificerende«.

Opfattet som historisk fremstilling kan der rettes nogle formelle indvendinger mod bogen. Ganske vist har forfatteren valgt en tematisk opdeling, men det forudsætter trods alt en vis kro-

nologi i de enkelte kapitler. F.eks. springer forfatteren i et enkelt afsnit på side 122 frem og tilbage mellem 1942 og 1980. Teksten ville have vundet meget ved at blive rensset for de mange digressioner, der rettelig hører hjemme i noterne. På creditsiden hører den stramme opdeling med de mange præcise overskrifter og gode opstillinger. Også indholdsfortegnelsen er god, men kan dog ikke for en bog som denne erstatte et manglende register. Endelig finder jeg forfatterens brug af forkortelser generende. Man kan ganske vist slå op, hvad TFUE, UDA, FFA og UVMST betyder, men den slags indforståede forkortelser er efter min mening kun naturlige i køreplaner o.l.

Thorstein Balle skriver klart og knapt om mange ting, og især må bogens omfattende appendiks nævnes. Her gennemgås en lang række forhold vedrørende den moderne efterskole, der øger bogens brugsværdi. Af historisk interesse er forfatterens kronologiske oversigt over »vigtige hændelser i efterskolernes historie« 1851-1979.

Enkelte uklarheder har indsnæget sig. Bl.a. mangler ved vurderingen af kostskoleformens vækst s. 76-77 en vurdering af elevbetalingens størrelse. For forældrene var valget mellem

kost- eller dagskole bl.a. et økonomisk spørgsmål. Her ses P.J. Skrivers statistik fra hans formandsperiode, der ligger i foreningens arkiv, ikke at være benyttet. Morsø Ungdomsskole s. 116 og 120 er langt ældre end de øvrige nordjyske skoler og kan derfor ikke som de øvrige være præget af ideerne fra Salling Ungdomsskole. De enkelte skolars oprettelseshistorie prægede deres pædagogik i mange år. Fortsættelsesskolen »Bruunsminde« s. 178 oprettedes af førstelærer Jens Andresen og var i virksomhed til 1946.

Thorstein Balle har skrevet en glimrende bog, der er uomgængelig for enhver, der vil beskæftige sig med den moderne efterskole. Ingen tvivl om det. Jeg kan imidlertid ikke tilbageholde nogle bemærkninger om hans tese om efterskolens guldalder. Han skriver s. 20: »I 1942 ønskede efterskolerne ikke at opfatte sig som en del af samfundets grundlæggende skoleuddannelse, men i højere grad som et supplement til denne«. Er det nu rigtigt?

Da P.J. Skriver, der i mange år havde været formand for efterskoleforeningen og siden 1938 ministeriets tilsynsførende, i 1944 opgav sin skole i Glamsbjerg, holdt han en tale, hvor han

fastslog, at det vigtigste for ham havde været at give eleverne kundskaber, dernæst kom så danskhed og kristendom. Det er min fornemmelse, at skellet for Skrivers og mange andre på den tid først og fremmest gik mellem en *offentlig* og en *privat* grundkvalificerende skole.

Det er hævet over enhver tvivl, at 1942-loven beskrev efterskolen som »Højskole for 14-18 årige«, men jeg læser denne formålsbestemmelse som et ønske hos Jørgen Jørgensen og lovgiverne – ikke som en beskrivelse af efterskolerne i 1942. Af disse var en trediedel ikke kostskoler, skriver Thorstein Balle s. 76, så de har haft vanskeligt ved at drive højskolepræget undervisning. Det er min fornemmelse, at de kombinerede skoler – lidt under halvdelen i 1942 – bl.a. p.g.a. deres oprettelseshistorie havde et grundkvalificerende sigte, mens hovedparten af de øvrige selvstændige skoler var inspireret af ideerne fra Salling Ungdomsskole. Den »ungdomsskolepædagogik«, der opstod i disse år, stammede dels fra Salling og dels fra K.M. Klausens og A.M. Foghs forestillinger om en almindelig ungdomsskole. Men en udredning af disse forbindelser forudsætter en større undersøgelse.

Når der i 1943 ikke kunne gi-

ves tilskud til anskaffelse af kridt i efterskolen (!), siger det noget om ministeriets vurdering af skoleformen – de enkelte efterskoler kan meget vel have vurderet forholdet mellem det almentdannende og det grundkvalificerende anderledes.

Søren Ehlers

Kurt Habekost: Rids af den danske aften- og Ungdomsskoleforenings historie. 1981. 24 s. Ekspedition: DAUF, Vesterbrogade 31, 1620 Kbh. V. Gratis.

Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening har i begrænset oplag udsendt et lille jubilæumsskrift, der i kort form gennemgår træk af fritidsundervisningens historie. Hæftet består af en række korte, lidt usystematiske artikler, der lægger hovedvægten på den organisatoriske udvikling. I forordet gør forfatteren opmærksom på, at formålet blot har været at give et rids af udviklingen, og det opfylder han udmærket. Her er samlet en del oplysninger, der kan være vanskelige at fremskaffe. En grundig samlet fremstilling af aften- og ungdomsskolens historie savner vi fortsat.

Søren Ehlers

De frie Ungdoms- og Efterskoler 1879-1979. Bibliografi af D.P. Ravn Hansen. 1981. 147 s. Ekspedition: Foreningen af frie Ungdoms- og Efterskoler, Varthov, Farvergade 27, 1463 Kbh. K. 100,00 kr.

Den egentlige litteratur om efterskolen er sparsom, og derfor er udgivelsen af denne bibliografi på 1715 numre en god håndsrækning til den, der vil benytte de mange tidsskriftsartikler om emnet. Foruden egentlige artikler om skolereformen medtager den biografiske artikler og anfører samtlige betænkninger, love, bekendtgørelser og cirkulærer vedr. skoleformen. En gruppe, der handler om de enkelte skolars forhold, stammer fortrinsvis fra skolernes årsskrifter. Der afsluttes med et forfatterregister.

Man kan indvende, at enkelte af bibliografiens grupper er blevet lovlig små og intetsigende, f.eks. »Efterskoleformer« og »Efterskolens vækst«, mens andre som »Efterskolen og de unge«, er for upræcise. Det giver dog ikke skår i glæden over, at der er nogen, der har forsøgt at få hold på debatten om efterskolen. En fornuftig investering for enhver med interesse for de 14-18 åriges undervisning.

Søren Ehlers

Harald Iversen: Med fritidsundervisningen gennem 50 år. 1981. 197 s. Ekspedition: Vejen-Brørup-Holsted Forberedelseskursus, Box 74, 6600 Vejen. 55,00 kr.

Det er hverdagen i fritidsundervisningen, der er emnet for Harald Iversens beretning om forhold og oplevelser i Ribe amt. Bl.a. giver han en personlig skildring af arbejdet med oprettelse og drift af en kommunal ungdomsskole med tilhørende ungdomsklub 1948-61, og han beskriver med mange enkeltheder fritidsundervisningens ekspansion gennem 60'erne og 70'erne, hvor forberedelseskurserne og de mange nye tilrettelæggelsesformer tiltrak nye deltagergrupper.

Forfatteren engagerede sig tidligt i organisatorisk arbejde og blev bl.a. i 1953 formand for Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening i Ribe amt. I 1961 opgav han sin stilling som førstelærer og blev konsulent for ungdomsundervisningen i Ribe amt og fra 1970 amtskonsulent for fritidsundervisningen. Han kom således til at administrere skiftende love og tilrettelæggelsesformer, hvis konsekvenser karakteriseres med et væld af gode eksempler. Vi får f.eks. en udmærket beskrivelse af det nu forsvundne »amtsungdomsnævn« og

dets virksomhed. Men det er især den detaljerede beskrivelse af hverdagen i klasseværelserne, der gør bogen til et værdifuldt bidrag til den beskedne litteratur om emnet.

Forfatterens begejstring for nye initiativer og hans glæde over tilsynsarbejdet karakteriserer ham som en lærer af den gamle type, der aldrig for alvor kunne blive administrator. Trods bindingen til Ribe amt kan bogen læses som en udmærket introduktion til fritidsundervisning i Danmark og dens nyere historie.

Søren Ehlers

Børge L. Barløse: Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864. Hellærred. 422 s., 190,- kr. (medl. 120,- kr.). Historisk Samfund for Sønderjylland, 1981.

I en statelig udgave og som resultat af et imponerende sporingsarbejde foreligger fra tidligere skoleinspektør Børge L. Barløses hånd: Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Værket rummer 3700 biografier over lærere i folke- og latin-

skoler i landsdelen, og arbejdet må betegnes som enestående i sin art. Hver enkelt lærers data, forældres og ægtefællers navne er oplyst, og bag biografierne ligger omfattende kildestudier i kirkebøger og folketællingslister og i centrale og lokale arkiver i København og Slesvig. Også en række utrykte kilder er anvendt (Landsarkivet i Åbenrå).

Ud over de personalhistoriske oplysninger omfatter værket en redegørelse for hver enkelt sydslesvigsk skoles historie gennem tre århundreder. Sogn for sogn skildres hver eneste landsbyskoles forhold, og lærerne er opført i kronologisk orden.

Børge L. Barløses værk er et skole- og personalhistorisk skatkammer, som for eftertiden bliver et værdsat redskab for alle, som arbejder med skolehistorie i det gamle danske hertugdømme. Det er berettiget, at bogen tillige er forsynet med en indledning og visse registre på tysk.

Udgivelsen har været kostbar, alene trykningen har kostet 150.000 kr. Værkets publicering har derfor kun været mulig med støtte fra en række fonds, herunder Statens humanistiske Forskningsråd og Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse.

Viggo Witt-Hansen

Albert Johansen: »En gnist der fængede« Lærerstandens Brandforsikring gennem 100 år. 148 s. 1980.

Det er en meget interessant jubilæumsbog. Folkeskolens tidligere redaktør Albert Johansen har skrevet i anledning af »Brandkasens« 100 års fødselsdag i 1980. I bogens forord skriver overlærer Stinus Nielsen, der siden 1954 har været formand for bestyrelsen for Brandforsikringen, at arkivet har været omfattet af en sjælden nænsomhed af de personer, der har haft ansvar for dets skæbne gennem årene.

Det er dette arkiv, der har været forfatterens råstof, og at arkivet må være en sand guldgrube for skolehistorisk interesseret fornemmes i den spændende detailrigdom, som fylder bogen. Det er ikke blot lykkedes Albert Johansen med sin fra Folkeskolen velkendte elegante pen at give en historisk redegørelse for et forsikringsselskabs opkomst og vækst, men også – og måske først og fremmest – at formidle en engageret og ganske omfattende dokumentation for den danske lærerstands levevilkår og sociale position gennem 100 år.

Lærerstandens Brandforsikring er opstået som et produkt af en knuget stands kummerlige vilkår i forrige århundrede, og for-

fatteren placerer ansvaret for »Brandkassens« stiftelse hos »repræsentanter for en standsbevidst og foretagsom elite blandt landsbylærere, som trods den tids knugende kår havde kræfter, mod og vilje at sætte ind til fremme af formål, der ikke tjente egne snævre interesser«.

Allerede her lader forfatteren os ane, at »Brandkassen« er mere end et forsikringsselskab, hvor benhårde kommercielle interesser råder. Hele bogen viser ved talrige – men dog præcist udvalgte eksempler – at det er det sociale og kulturelle engagement, der gør historien om Lærerstandens Brandforsikring til noget enestående i dansk forsikringsliv.

Understøttelsen har vært central for »Brandkassens« virksomhed. Gennem beskrivelsen af de mange donationer til lærerenker, forældreløse lærerbørn, ugifte lærerdøtre og ældre fornemmer man billedet af et samfund, der trods stigende velstand i forrige århundredes slutning savnede forståelse for de svageste. Loyalt konstaterer forfatteren, at også lærere kunne have vanskeligt ved at spytte i bøssen, når der skulle samles ind. Rørende er således historien om lærerenken, der dør 8 dage før en bevilget understøttelse når frem, og hvor døtrene

returnerer postanvisningen, men spørger, om de ikke må få de 40 kr., da der har været store udgifter ved moderens død og begravelse. Naturligvis efterkommer »Brandkassen« ønsket.

Men ellers synes det at være småskader, der dominerer skadesafdelingen. Vildfarne tobaksgløder fra frikvarterscigarer og varme strygejern er klassiske skadevoldere, men også stjernekastere og lys i kirken kan være farlige.

Fra det pittoreske overdrev kan nævnes adskillige godbidder, bl.a. skadesanmeldelsen hvor en sikkert noget beklemmt lærer rede-gør for, hvorledes hans gebis brændte i kakkelovnen. Jo, et jubilæumsskrift behøver hverken at være kedeligt eller selvhøjtideligt, og Albert Johansen ved at forhindre det.

Men historien om »En gnist der fængede« er også beretningen om et nært samarbejde mellem »Brandkassen« og Danmarks Lærerforening. Det er tilsyneladende en fælles forståelse af nøgleord som standsfølelse, standsbevidsthed og social forståelse, der har gjort den nære forbindelse naturlig. Forfatteren redegør præcist for de personelle forbindelser mellem LB og DLF, og det gøres ikke for at gøre en dyd af nødvendighed. Bagest i bogen

findes oplysninger om alle de personer, der i en eller anden valgt sammenhæng gennem årene har haft tilknytning til »Brandkassen«. Fra begyndelsens beskedne undersøttelser til forældreløse lærerbørn og nødstedte lærerenker til dagens systematiserede humanitære understøttelsesvirksomhed ligger næsten 100 års samfundsudvikling. Men grundsynet er stadig det samme. Det er lærersagen syd for grænsen, faldne i frihedskampen, Dansk Studiefond, UNICEF, Red Barnet og Røde Kors, der nyder eller har nydt godt af »Den rige onkels« midler, men også kunstnere støttes, ligesom der er blevet råd til at støtte kollegiebyggeriet på Lærerhøjskolen og opførelsen af et rekreationshjem for lærere.

Det er vist med beklagelse forfatteren konstaterer, at tidligere tiders patriarkalske og intime forbindelse mellem »Brandkassens« ledelse og medlemmer ikke har kunnet opretholdes i disse EDB-tider. At beklagelsen kun er nostalgisk kunne følgende udtalelse tyde på. »Under hans (Stinus Nielsen) fremsynede og myndige lederskab løftes »Brandkassen« varsomt ud af landsbyskolens svøb, omplantes til hovedstadens hjerte, bliver ejendomsbesidder i stor stil og

går ind i en forrygende økonomisk og administrativ vækst«.

»En gnist der fængede« er både historien om en succes, men den er også selv en gnist, der fænger.

Mogens Cranil

Barndommens historie. En antologi. Redigeret af Claus Clausen. Forlaget Tiderne Skifter. 1981. - 280 s. illustreret, 98,- kr.

Bidragydere: Ronny Ambjörnsson, Karen Borgnakke, Erna M. Johansen, Steffen Kiselberg, Søren Kjörup, Agnete Birger Madsen, Jens Glebe Møller, Else Ryding og Marie-Lousie Svane.

Titlen »Barndommens historie« dækker over en bred vifte af tilgange til begreber og realiteter om børns historie. De enkelte artikler har emner, der spænder fra barndomsbegrebets opkomst over pigeopdragelse og »Faderbilleder« til »Kristendommens barneopfattelse«, »Børnene i billeder« og børns lege og børnearbejde. Afslutningsvis behandles unges historie og vilkår især i Danmark i tiden siden 1950'erne. Med en så forskelligartet emnetilgang kan det ikke undre, at kvaliteten er svingende – også inden for de enkelte artikler – ef-

tersom der ikke er lange og stærke forskningstraditioner at knytte til ved, når det gælder antologiens emne. Uanset de kritiske kommentarer, der rejses i det følgende, er hovedsynspunktet på antologien, at det er en prisværdig udgivelse, som både giver den menige læser betydelig ny indsigt og bidrager til at præcisere metodiske problemer ved en videre udforskning af feltet.

I sine forbemærkninger til antologien skriver Claus Clausen bl.a.: »Hensigten med denne antologi har først og fremmest været at præsentere et beskedent udsnit af barndommens historie og vise, hvordan børnenes situation til enhver tid og uanset de givne samfundsmæssige formationer er uadskilleligt forbundet med de voksnes dagligliv og livsbetingelser. Det har samtidig været vores bestræbelse at gøre fremstillingen så uakademisk åben og tilgængelig, kort sagt: essayistisk, som overhovedet muligt. Med henblik på en læsning uden særlig forhåndsviden eller faglige forudsætninger.«

Forbemærkningerne introducerer siden franskmanden Aries, forfatter til bogen »Barnet og familiens liv under l'Ancien Régime« (1960), som knæsatte den indsigt, at uanset der altid har eksisteret børn, har der været

meget forskellige måder at betragte barndommen på – med konsekvenser for barnets identitet. Dette udgangspunkt præger også den indledende artikel af Ronny Ambjörnsson »Barnets fødsel«, der netop i hovedsagen behandler forskellige måder at betragte barnet på og giver læseren mange temmelig overraskende indsigter i forskellige barnesyn, der afviger ganske og aldeles fra nutidige. Efter læsningen af denne artikel må man finde, at man har fået indprentet den historisk relative betragtning på børn og deres vilkår. Samtidig lykkedes det forfatteren at tage nødvendige forbehold over for forskelligheden i barnesyn fra samfundslag til samfundslag inden for samme tidsperiode og over for de komplicerede forløb ved ideers fremvækst. Forfatteren undgår dog ikke at introducere det, som skal vise sig at være antologiens hovedsvaghed, nemlig sammenblandingen – udtrykkeligt: sammenblanding i stedet for sammenholden – af det ide- og bevidsthedshistoriske niveau og det socialhistoriske niveau. Således skriver han (s. 40): »Det er classesamfundets paradoks, at samtidig med at det uskyldige barn vokser frem, bliver arbejderbarnet udbyttet mere end nogen sinde«. Det må væ-

re nødvendigt at spørge efter, hvordan borgerskabets børn blev behandlet i lyset af, subsidiært til trods for, de voksnes ide om det uskyldige barn, og så sammenligne denne behandling med den, der blev arbejderbørn til del. Denne sammenligning i sig selv ville formodentlig give rigeligt stof til at dokumentere klas-sesamfundets viderværdigheder uigendriveligt, men næppe mere grund til at tale om paradokser, end der til enhver tid vil være grund til at se det paradoksale i ide-udviklingens fortrængnings-, forklarings- og legitimerings-funktioner i forhold til igangværende samfundstendenser.

Hele to artikler er oversat fra Erna M. Johansens bog »Betrogene Kinder. Eine Sozial-Geschichte der Kindheit.« (1978). Disse forsøg på at komme i nærheden af en indsigt i børns faktiske livsbetingelser i 1500-1800-tallet indeholder for så vidt eksempler på interessante litterære kilder, men artiklerne har en meget ringe dokumentationsværdi. Dels savnes i en række tilfælde helt kildeangivelser, og dels benyttes kilderne uden enhver fornøden analyse af deres tilblivelsessituation. Et grelt eksempel er behandlingen af det citat fra et mellemeuropæisk bondemiljø, hvormed Erna M. Johansen vil

illustrere »ligegyldigheden over for småbørn«: »En time før jeg ankom til mit hjem, gik min kæ-re kone mig i møde. Af glæde over at se mig igen for hun mig om halsen, græd og sagde: »Min skat! Gud har taget vore to børn til sig, og du har ikke flere tilbage. »Nuvel, det bedrøvede jo også mig som fader og gjorde mig ondt, at jeg ikke skulle se dem igen; jeg sagde til hende: »Min skat! Bekymrer dig ikke så meget og giv dig tilfreds, det har jo dog været Guds vilje ...« E.M.J. kommenterer: »Med denne hæv-dvundne formel affandt faderen sig med sine børns død, akkurat som det havde været sædvane og-så i de velhavende klasser to hundrede år tidligere.« Rent bortset fra, at der i en sådan situation heller ikke i dag er bedre trøst for en troende, end at det må være Guds vilje, så fortolkes den stakkels mand tilsyneladende uden overvejelser over, om han skrev som han skrev, fordi han derved fremtrådte sådan, som det i samtidens øjne var den eneste værdige måde at være mand og kristen på. – I disse artikler kan man tale om paradoks, nemlig dette, at forfatteren ikke formår at bruge sit øjensynlige sociale engagement til at formidle en egentlig historisk forståelse af forældres og børns situation. –

Dertil *må* gøres opmærksom på en nærmest oprørende fejlfortolkning af Rousseau (jfr. især s. 81).

For en videreudvikling af en mangesidig tilgang til emnet, sådan som det er forsøgt med denne antologi, bliver det væsentligt også at opholde sig ved de metodiske aspekter af Marie-Louise Svanes artikel »Interieur med dukkebørn«. Titlen klinger litterært, og artiklen indeholder tilsvarende nogle fremragende og spændende fortolkninger af børneopdragelseslitteratur fra 1830ernes Danmark. Hvad der imidlertid er mere hæmmende end fremmede for en historisk indsigt, er forfatterens bevægelser i det livløse ingenmandsland mellem det idealtypiske og det historisk specifikke, når det gælder udviklingen af samfundsinstitutioner – her specielt den borgerlige familie. Endnu mere ærger man sig, når forfatteren ikke er i stand til at holde de idealforestillinger om borgerskabets piger og kvinder, der fremstilles i den fortolkede litteratur, ude fra disse pigers og kvinders faktiske virkelighed i den pågældende periode – som om forestillingerne uden videre blev realiseret efter de litterære intentioner. At den socialhistoriske virkelighed danner forudsætning for udviklingen

af ideerne, og at brugen af litteraturen kan forstærke udviklingen af visse bevidsthedselementer hos borgerskabets piger og kvinder, berettiger ikke til at forudsætte, at »biedermeier-sværmeriet« var en kendsgerning som bærende bevidsthedsform hos det danske borgerskabs kvinder ved midten af århundredet. – Et er at læse en legitimerende ideologisk overbygning ud af tidens litteratur for børn. Et andet er at forudsætte, at denne ideologi forekommer som fuldt realiseret historisk virkelighed hos dem litteraturen var tiltænkt, som når der f.eks. skrives: »Pigerne modnedes ikke længere uden videre til at præstere en voksen erotisk evne og forventning, slap for så vidt aldrig ud af det barnlige kærlighedsunivers, de delte med deres mødre.« (s. 118) Til en sådan konstatering behøves socialhistoriske kilder, som forfatteren ikke synes at råde over. Den socialhistoriske virkelighed kan ikke afledes af ideologien, så lidt som de danske borgerlige familiers historie i 1800-tallets første halvdel kan afledes af idealtypiske modeller for den borgerlige familieinstitution. – Men læs endelig artiklen for dens litterære analyser. De er fremragende.

Blandt antologiens øvrige artikler er spændende bidrag. Gen-

nem »Faderbilleder« problematiseres faderbegrebet på en måde, så man f.eks. yderligere får næret sin mistanke om, at Grundtvigs fremhævelse af moderen som opdrager samtidig var en unddragelse fra den samfundsmæssige undertrykkelse, der repræsenteredes gennem faderen såvel som gennem skolerne (– og dette i parentes bemærket uden at artiklen behandler Grundtvig). Forfatteren Steffen Kisberg har ganske åbenbart ambitioner om at grave dybt, og hans bidrag til denne bog giver under den synsvinkel grundlag for forventninger til arbejdets videreførelse. – Uden at det skal opfattes som en prioritering mellem artiklerne finder jeg grund til at henvende opmærksomheden særlig på Jens Glebe Møllers nøgterne og differentierede og på samme tid drilagtige fremstilling af kristendommens barneopfattelse, idet han ikke er helt sikker på, at den har nogen! I denne artikel får man også præsenteret, hvad jeg ville kalde en virkelig god kilde til et barnesyn, nemlig Luthers, idet det fremsættes en passant, mens hans ærinde er et andet.

Først og sidst vil jeg anbefale alle, som har med børn og unge at gøre – det være sig forældre, lærere, socialarbejdere, skolepolitikere eller andre – at læse Ka-

ren Borgnakkes artikel »Ikke rigtig børn, ikke rigtig voksne«. Den bliver man klog af – både på sig selv og på børn og unge. Den kan for alvor bruges. Og har jeg påpeget metodiske svagheder rundt omkring i antologien, som har svækket værdien af de enkelte fremstillinger, så er der grund til at understrege, at her, hvor man virkelig får noget at vide, skyldes det ikke mindst en evne hos forfatteren til at holde tingene ude fra hinanden og sætte dem sammen: Sociale vilkår, ideologiske etiketter, kulturelle udtryksformer – behandlet hver for sig og i deres indbyrdes sammenhænge, sådan at en helhedsforståelse bliver resultatet.

Bogen, som starter med, at en helhedsforståelse lægges som udgangspunkt, får således også en afsluttende helhedsforståelse, nu blot på et højere, betydelig mere differentieret niveau. I al sin mangfoldighed og også ujævnhed er antologien således et vigtigt bidrag til litteraturen om børns og unges vilkår i historisk belysning. Og den kan næsten ikke andet end inspirere til videre forskning på en række områder. Der kan altså – foruden irritation – komme meget godt ud af at vove pelsen med ufærdige bud på udforskningen af et forsømt felt. Gunhild Nissen

Ernst Møller: Træk af skoleidrættens historie i Danmark. Skoleidrættens Forlag 176 s. 1980. kr. 109,80.

Træk af skoleidrættens historie er skrevet af en af de personer, der har fulgt faget på nærmeste hold gennem de seneste årtier. Ernst Møller fungerede som forretningsfører i Landsudvalget for skoleidræt fra 1946-1976 og var formand for Dansk Gymnastikforening fra 1954-1963. Som foreningsmand har det været naturligt for Ernst Møller at se skolegymnastikkens/skoleidrættens udvikling gennem foreningernes og de pædagogiske inspiratorers initiativer.

Skulle man af ovenstående tro, at bogen kun behandler foreringsarbejde med stævner, instruktionskursus og skoleidrætsmærker er det forkert. Det gælder kun den sidste periode. Den første halvdel af bogen behandler myndighedernes og pædagogernes indsats for at indføre gymnastik i skolen fra 1814, og giver samtidig mange glimrende eksempler på de lokale vanskeligheder faget voldte. Hvordan kølede man de unge kroppe efter endt gymnastiktime uden tilgang til vand? Skulle drengene have lov til at beholde træskoene på? Pigerne voldte særlige pro-

blemer, hvilket et citeret cirkulære fra 1889 lader forstå. Ministeriet har intet »at erindre mod ... at Lærerne, naar de føle sig Opgaven voksne, tillige undervise Skolernes kvindelige Elever i Gymnastik, saafremt disse udtale Ønske derom« (s. 17). Forfatteren mener selv, at det var i Skytteforeningerne, man skulle finde folk, der følte sig »opgaven voksen«. Obligatorisk for piger blev faget først i 1904.

På baggrund af sin store viden er det muligt for forfatteren at udvælge ganske korte citater eller eksempler fra et stort gennemarbejdet trykt og utrykt materiale og derved finde rammen- de udtryk for en persons pædagogiske holdning eller til en pædagogisk udviklingstendens.

I bogen følges forbindelsen mellem skolen og den militære gymnastikuddannelse, ligeledes forbindelsen mellem skolen og højskolen samt gymnastik og skytteforeninger. Læseren får et godt indblik i fagets udvikling fra militært inspireret øvelsesgymnastik til Lings holdningsdannende gymnastik og Bukhs bevægelsesgymnastik. Derimod får kvindegymnastikkens udvikling en yderst summarisk behandling, dog nævnes, at den førte musikken ind i gymnastiksalen. Udviklingen af i dag karak-

teriseres af atletik, svømning og frem for alt boldspil. I håndbog for gymnastik fandtes i 1956-udgaven 7 boldspil, i 1972 udgaven 15. Et andet udtryk for udviklingen er vel de navneforandringer, der i seneste år har fundet sted: Dansk Gymnastiklærerforening hedder fra 1974 Dansk Idrætslærerforening, Tidsskrift for Legemsøvelser fra 1980 Tidsskrift for Idræt. En interessant udviklingstendens fra 1970'erne fremdrages i bogen, nemlig den at pigerne endnu i stor udstrækning engagerer sig i gymnastikstævner og tager idrætsmærke, mens drengene stort set har tabt interessen for denne del af faget. At det skulle være den kvindelige

psyke, der yder større modstand mod visse gruppers negative holdning overfor faget, finder jeg tvivlsom. Hvorfor ikke søge svaret i pigegymnastikkens udvikling.

I forordet gør Ernst Møller det klart, at han ikke med denne bog gør krav på en fyldestgørende og altomfattende historisk fremstilling, men at han har ønsket at give et bidrag til en tiltrængt udforskning af faget. Et særdeles værdifuldt bidrag er det blevet, som med sit medrivende sprog og mange sjove eksempler, bør findes på ethvert skole- og seminariebibliotek.

Ingrid Markussen